

Мирјана М. Чутовић*

Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет, Ужице

Марина Ж. Семиз*

Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет, Ужице

УЛОГА КЊИЖЕВНОУМЕТНИЧКОГ ТЕКСТА У РАЗВОЈУ ВРЕДНОСНИХ КРИТЕРИЈУМА КОД УЧЕНИКА МЛАЂЕГ ШКОЛСКОГ УЗРАСТА

Апстракт: Општељудске вредности као што су толеранција, поштовање различитости, узајамна помоћ, великодушност, искреност, љубазност, поверење, правичност су високо моралне вредности које је код ученика млађег школског узраста могуће подстицати имплементацијом различитих књижевноуметничких садржаја у оквиру наставе књижевности. Упознавање ученика са вредносним категоријама и њихово прихватање умногоме може допринети да се могући проблеми и неадекватно понашање деце у комуникацији са вршњацима, и одраслима евентуално и предупреду.

У раду су методом анализе садржаја разматрани начини подстицања развоја вредносних критеријума коришћењем књижевноуметничких читачких програмских и ванпрограмских текстова у оквиру наставе српског језика и књижевности са ученицима млађег школског узраста. Узорком је обухваћено 25 књижевноуметничких текстова, од тога осам у читанкама за трећи разред и седамнаест у читанкама за четврти разред. Спроведена анализа је указала да разматрани текстови подстичу развој различитих вредносних критеријума код деце млађег школског узраста, али да су најзаступљенији искреност и толеранција и поштовање различитости. Поред наведеног, ова студија је мали прилог афирмисању вредносних критеријума у курикулумима и наставним програмима ради ефективнијег отклањања негативних облика понашања, односно подстицања позитивних начина понашања ученика.

Кључне речи: *вредносни критеријуми, књижевноуметнички текстови, настава књижевности, толеранција, основна школа.*

* mirjana.cutovic3@gmail.com

* semizmarina@pfu.kg.ac.rs

Увод

Поред промена у начину живота, размишљања и рада људи, свакако да ера глобализације има велики утицај и на област образовања, посебно на мноштво друштвених улога савременог образовног процеса. Суочавање са изазовима 21. века, подразумева да школа, односно наставник у значајној мери доприноси развијању кључних ученичких компетенција за целоживотно учење и развијању међупредметних компетенција за потребе савремене науке и технологије. Од наставника се очекује кохерентан и комплексан рад како би се формирала и развила млада личност која има способност испуњавања свих друштвених одговорности (Bialik, Bogan, Fadel, Horvathova, 2015, према: Aghni, Vianty, Petrus, 2020; Крстић, 2019). Анализирајући друштвени контекст савременог друштва увиђамо да глобализација, „као процес толерантног суживота” (Lukšić, 2015: 88) заправо представља пут ка настанку глобалног друштва у којем се међусобно морају уважавати многе различитости и у којем сваки појединац мора размишљати и деловати у складу са том идејом. Потврда ове идеје огледа се у њеној актуализацији у свакодневним друштвеним и културним процесима и подразумева висок степен осетљивости за друге (вршњаке, околину, као и свеукупно окружење). Знајући да се вредности, као саставни део човековог живота, формирају током социјалног учења под утицајем различитих агенаса социјализације, као и да доприносе њеном прихватању и усвајању (Јоксимовић и Јањетовић, 2008), заступљен је став да је у том контексту неопходно започети васпитнообразовни рад на најранијем узрасту за развој основних социјално-емоционалних вештина (Чутовић и Пурић, 2019). Управо као једна од важнијих врлина личности намеће се и толеранција на различитости коју треба подстицати код деце у најранијем периоду, док деца, још увек, немају предрасуде и док су спремна и отворена да прихвате различитости.

С обзиром на то да се вредности усвајају током процеса социјализације било свесно и намерно, било спонтано, један од начина намерног и свесног промовисања вредности јесте и рад на развијању позитивних карактерних особина у свакодневним наставним ситуацијама у активностима са децом које су прилагођене васпитнообразовним циљевима. Стручњаци различитих усмерења у тој области развоја дечјег карактера (Bohlin, Farmer, Ryan, 2001; Brooks, 2001, према: Almerico, 2014; Marinković & Erić, 2014: 73–74), препоручују имплементацију свеобухватних садржаја којима је могуће подстицати развијање вредносних критеријума који продукују толерантну личност која поштује људска права и учи се универзалним општељудским вредностима као што су толеранција, поштовање различитости, узајамна помоћ, великодушност, љубавност, солидарност, поверење, интегритет, лојалност, правичност, слобода, једнакост и поштовање, као и ненасилно решавање сукоба.

У раду се разматрају начини подстицања развоја вредносних критеријума код ученика млађег школског узраста коришћењем књижевноуметничких текстова у оквиру наставе српског језика и књижевности. У оквиру теоријског приступа разматрају се појмови вредносног, као и успостављање вредносних критеријума, износи се значај књижевноуметничких текстова који су заступљени у програмским и ванпрограмским садржајима у читанкама за млађи школски узраст, као важног извора сазнања о општељудским вредностима. У методолошком делу рада приказани су резултати истраживања и педагошке импликације.

Операционализација појма вредносно и улога школе у развијању вредносних критеријума ученика

Израз вредности употребљава се у различитим значењима: за означавање циљева, тежњи човека, регулативних принципа; за означавање квалитета, својства ствари, појава или особа који су оцењени као пожељни и корисни (*Педагошки лексикон*, 1996). Уопштено појам *вредност* представља ознаку односа који настаје између неког предмета и човека, када човек применом мерила утврђује различите врсте пожељности. Као филозофски термин представља свеобухватну замену за метафизичке појмове лепо, добро и истинито (*Pedagoška enciklopedija*, 1989: 507). У педагогији „вредности, као општије и релативно трајне оријентације, говоре о циљевима које појединци сматрају пожељнима и чијем остварењу теже” (Јоксимовић и Јањетовић, 2008: 288). Вредности нису ни потпуно самосталне ни потпуно несамосталне већ су увек стопљене са стварима и људима. Разлике у појмовном одређењу вредности су условљене различитим поставкама аксиолошких теорија (Тановић, 1972, према: Илић, 2015). Пантић (1990) вредности дефинише као релативно стабилне, опште и хијерархијски организоване карактеристике појединца и групе, формиране међусобним деловањем историјских, актуелно-социјалних и индивидуалних чинилаца, које због тако приписане пожељности усмеравају понашање својих носилаца ка одређеним циљевима (Пантић, 1990, према: Јоксимовић и Јањетовић, 2008: 291–292). Имајући у виду да вредности садрже когнитивну, емоционалну и конативну (понашајну) компоненту проучаваоци указују да доношење сопствених вредносних судова и оцена корелира са преференцијом вредносних оријентација које појединац има или жели да створи о себи (Havelka, 1998, према: Јоксимовић и Јањетовић, 2008). Тановић истиче да су вредности својство предмета и духа, указујући да вредности као могућности постоје и у субјекту и у објекту, а да егзистирају онда када као квалитети ствари почну да делују на човека да заузме позитиван или негативан став (Тановић, 1972, према: Илић, 2015: 666). У том смислу, могуће је говорити о заједничким одредницама вредности, а пре свега реч је о: концептима или уверењима који репрезентују људске потребе, апстрактним и пожељним циље-

вима, дирекционог карактера (служе као водећи принципи у животу) и међусобно структурисаним категоријама (организованим у одређен вредносни систем и хијерархијски однос) (Pavlović, 2021).

С обзиром на претходно наведена одређења вредности, могуће је издвојити два најчешћа значења овог појма, релевантна у контексту његове употребе у настави српског језика и књижевности. У оквиру једне групе одређења, израз вредности се користи у значењу скупа правила или принципа који усмеравају понашање људи, док се у оквиру друге групе дефиниција вредностима означавају апстракције, теоријски концепти, односно вредносни критеријуми онога што је пожељно или што је жељени исход (Aglasi & Casta, 2017). Док се психолози примарно интересују за концепт вредности из перспективе појединца (Pavlović, 2021) и, самим тим, за персоналне вредности, методичари и педагози су првенствено заинтересовани за друштвене и културне вредности које репрезентују општеприхваћена веровања у одређеној заједници, друштву или култури о томе шта је пожељно, од ширег друштвеног значаја и чему треба тежити.

Аутори (Јевтић и Јовановић, 2020) сматрају да школа, односно морално образовање, као и дискусија о моралним, вредностима, позитивно вредносно усмеравају сваког појединца. Поседовање (стицање) одређених компетенција наставничке професије, која је због своје специфичне делатности, али и захтева образовне праксе у сталном процесу развоја, инструише наставника за примену вештина које су усмерене, поред осталог и на промовисање толеранције која представља поштовање, прихватање и уважавање богате разноликости облика изражавања и начина људског постојања. У таквом окружењу које се темељи на међусобном уважавању и поштовању, могуће је развијати свест ученика о себи у односу на друге. У ту сврху значајна улога припада и настави књижевности која својим садржајима значајно доприноси функцији остваривања задатака наставе који се односе на:

- развијање компетенција за снажање и активно учешће у савременом друштву које се мења;
- обезбеђивање подстицајног окружења за целовити развој ученика, као и развијању ненасилног понашања и успостављању нулте толеранције према насиљу;
- развијање осећања солидарности, разумевања и конструктивне сарадње са другима и неговање другарства и пријатељства;
- развијање позитивних људских вредности;
- развијање компетенција за разумевање и поштовање права детета, људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву;

- развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, развој толеранције и уважавања различитости;
- развијање личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине (*Правилник о програму наставе и учења за четврти разред основног образовања и васпитања*, 2019: 1).

Промишљања о вредносним критеријумима у оквиру друштвено-хуманистичких наука

Дискурси који се тичу књижевности за децу и образовања стално се преплићу (Сарленд, 2013), те не изненађује интересовање бројних аутора друштвено-хуманистичког усмерења да књижевноуметнички текст разматрају као медиј за преношење вредности, како универзалних тако и специфичних за одређену културу, друштво или заједницу. Ставови о односу између књижевности и вредности и сами су били предмет историјских промена и дебата, почев од тврдњи да је вредност књижевности неодвојива од начина на који су вредности у њој представљене, до става да су области књижевности и вредности потпуно независне (Baumbach, Grabes, Nünning, 2009).

Према речима Чарлса Сарленда радови који директно настоје да успоставе вредносне критеријуме почињу да се појављују током 60-их и 70-их година 20. века. Вредности о којима је реч могу се из доступних извора издвојити у неколико група. Ф. Р. Ливис (1955) говори о „интелигенцији, крепкости, осећајности, дубини, распону и префињености у приказивању људског искуства” (Сарленд, 2013: 68). Инглис на пример истиче „искреност, достојанство, интегритет, част, аутентичност, оствареност, слободу, пријатељство и интелигенцију” (Инглис, 1981, према: Сарленд, 2013: 68), док су за Питера Ханта доминантне врлине које одређују поједине ликове „породица, част, умешност, бистар ум, одговорност и узајамно поштовање и осећај за место” (Хант, 1992: 86, према: Сарленд, 2013: 68). Николић (1992) указује да је посредством књижевноуметничких текстова могуће код ученика развијати многобројне врлине: правичност, искреност, дружељубље, толеранцију, солидарност, хуманизам, родољубље, достојанство, интернационализам итд. Банкане (2006) сматра да данашња књижевност за децу упућује на следеће универзалне вредности: сарадњу међу културама, етничким заједницама, религијама, еколошку димензију, ангажман на социјалном плану и прихватање различитости у свим облицима. И многи други стручњаци у области образовања

деце и младих сматрају да се са процесом изградње вредносних критеријума мора започети од најранијег узраста како би се деца развила у добру личност када одрасту. Према једној студији (Almerico, 2014) квалитети на којима треба инсистирати су: великодушност, љубазност, поштење, толеранција, поверење, интегритет, правичност, слобода, једнакост и поштовање различитости. Други аутори укључују и дисциплину (Rahayuningsih & Shilikhan, 2016), машту (Richter, Shawber, Hoffman, Taylor, 2009), као и поштење, одговорност, оптимизам, емпатију и правичност (Alberta, 2005, према: Solehuddin, 2019). У домаћој научној литератури у појам вредносних критеријума аутори Маринковић и Ерић сврставају толеранцију, поштовање разлика, сарадњу, узајамну помоћ, међузависност, ненасилно решавање сукоба, солидарност и једнакост (Marinković & Erić, 2014: 73). У овом сажетом приказу вредносних критеријума, можемо закључити да преовладавају сличне универзалне вредности међу различитим ауторима и да је заступљен вредносни плурализам. Насупрот потенцијалу који имају књижевноуметнички текстови у промовисању и развоју вредносних критеријума код ученика и уопште садржаји у настави матерњег и страног језика резултати одређених студија указују на супротне тенденције. У оквиру једне студије (Abbas, 2017) утврђено је да учбеници енглеског језика који су у употреби у садашњем демократском режиму недовољно промовишу људске вредности (толеранција, стрпљење, емпатија, поштење, правда, правичност и хуманизам), а сличан резултат је утврђен и у погледу учбеника који су се користили пре 30 година у условима диктаторског режима.

Поред свеобухватног наставног програма, у оквиру свих наставних предмета који се изучавају на млађем школском узрасту, садржаји који се реализују у оквиру наставе српског језика, а који се налазе у читанкама или у учбеницима за наставу језика и књижевности имају бројне улоге које се међусобно прожимају и упућују на одређене системе вредности. У вези с тим, посебно се актуализују питања значаја и начина примене књижевности за децу у млађим разредима основне школе. Посебно у дидактичко-методичком обликовању књижевних прозних текстова у читанкама које, као важан културни извор и средство сазнања у настави, „објективно утемељују и поспешују комуникацију између ученика и књижевне уметности” (Пурић, 2016: 79), а кроз рад и учење „на примерен начин транспонују књижевнонаучне податке у одговарајуће методичке системе и поступке” (Пурић и Стојановић, 2013: 388). Књижевност за децу, првенствено прозни књижевни текстови представљају важан извор подстицаја за развој вредносних критеријума ученика млађег школског узраста. Анализирањем књижевноуметничких текстова, ученици ће бити оспособљени да увиђају комплексне друштвене и моралне односе, постајаће искуствено богатији за бројне ситуације које им могу помоћи да формирају сопствене вредносне критеријуме, уједно преиспитујући и своје ставове. У књижевноуметничким текстовима мали читаоци добијају помоћ одраслих кроз искуства која проживљавају ликови у делу. Текстови из читанки умногоме доприносе хуманизовању и социјализацији ученика, и развијању врлина као

што су: правичност, искреност, дружељубље, солидарност, родољубље, достојанство, позитивна толеранција, поштовање друштвених вредности, хуманизам, интернационализам (Николић, 1992), развијају читалачке навике, љубав према књизи, књижевни укус (Цветановић, 2012), помажу упознавању културних и моралних вредности, упознавању себе и других, откривању тајни одрастања (Стојановић, 2013), учествују у сагледавању и поштовању националних, културних као и универзалних општељудских вредности као што су: слобода, толеранција, поштовање разлика, сарадња, узајамна помоћ, међузависност, ненасилно решавање сукоба, солидарност и једнакост (Marinković & Erić, 2014: 73). Сваки књижевни текст, независно од жанра коме припада има и идејни слој који упућује на одређене системе вредности – поруке и поуке о животу, али истовремено утиче на формирање кључних појмова, подстичући критички приступ информацијама у циљу успешнијег савладавања мноштва друштвених улога савременог доба (Pavlović-Babić & Vaucał, 2013, према: Цветановић, Стојановић, Мишић, 2017: 643).

Проблеме у вези са начином понашања који су приказани у одређеним текстовима ученици ће лакше разрешити њиховим проучавањем, доживљавањем и разумевањем. Анализом књижевних ликова, који представљају део уметничког света и носиоци су замисли и идеја књижевог текста доприноси се остваривању васпитне улоге књижевности (Цветановић, 2012). Анализирањем ликова и поистовећивањем са пожељним ликовима ученици спознају основне друштвене моралне вредности и врши се обликовање толерантне личности ученика. На тај начин могуће је имплементацијом позитивних облика понашања подстаћи ученичку свест о различитости и иманентном смањењу негативних предрасуда, јер толеранција, као један од предуслова за суживот у савременом демократском друштву подразумева и способност и намеру појединца за прихватање другог и другачијег (Чутовић и Пурић, 2019).

Толеранција представља и допуштање другим људима да поштују своја уверења, као и уверења других људи, али тако да не нарушавају ред и мир у друштву. С обзиром на важност неговања толерантних младих људи као будућих грађана света требало би посветити више пажње значају развијања приоритетних одрживих вредности карактера, као и подржати стратегије њихове изградње. Учећи да поштују друге и да толеришу различитости, млади бивају тако правилно критички оснажени и биће у стању да постану „активни агенси промена за одрживи развој” (Von Braun, 2017, према: Solehuddin, 2019: 120).

Методологија

Општи циљ истраживања је идентификација вредносних критеријума и начина њиховог промовисања у прозним текстовима у читанкама за трећи и четврти разред основне школе које су уврштене у *Каталог одобрених уџбеника за основну школу, за школску 2021/22*. С обзиром на особености предмета истраживања, а првенствено вишеструке вредносне критеријуме, издвојена су два истраживачка задатка: (а) први, да се утврди учесталост вредносних критеријума у прозним програмским и ванпрограмским књижевноуметничким текстовима у читанкама за трећи и четврти разред и (б) други, да се утврди начин на који се те вредности промовишу у погледу сагледавања и разумевања поступака ликова, актера, њихових карактера, ставова и идеја.

Истраживање је засновано на примени дескриптивне методе и технике анализе садржаја. Спроведена анализа садржаја заснивала се на претпоставци о плуралитету вредносних критеријума у читанкама, што је у сагласју са досадашњим сазнањима о плуралитету вредносних категорија и резултатима сродних истраживања (Alberta, 2005, према: Solehuddin, 2019; Almerico, 2014; Говедарица, 2019; Marinković & Erić, 2014; Gebregeorgis & Mehari Yimulaw, 2017; Николић, 1992; Ђанкане, 2006). За јединицу анализе узет је прозни књижевни текст у коме се доживљајно, рационално и критички увиђају и сагледавају како поступци, карактери и ставови главних јунака, тако и споредних ликова. На нивоу целокупног узорка идентификовано је двадесет пет прозних књижевних текстова, од тога осам текстова у читанкама за трећи разред и седамнаест текстова у читанкама за четврти разред основне школе.

Комплексност истраживачких задатака која се односила на утврђивање категорија вредносних критеријума, као и на начин промовисања тих вредности захтевала је детаљан емпиријски рад на анализирању прозних читаначких текстова. Вредносни критеријуми утврђени су на основу анализе и тумачења поступака и понашања главних и споредних ликова, дијалога и монолога, узимајући у обзир описе и приповедање о томе шта књижевни ликови говоре, шта осећају, како поступају, које ставове и погледе износе и сл. Самим тим, анализиран је фиктивни текст. Анализом садржаја прозних читаначких књижевних текстова у читанкама за трећи и четврти разред идентификоване су следеће вредносне категорије: 1) толеранција и поштовање различитости; 2) искреност; 3) емпатија; 4) оданост/верност; 5) добродушност; 6) послушност; 7) љубавност; 8) поверење; 9) жеља за сазнавањем новог; 10) одважност; 11) маштовитост; 12) довитљивост/сналажљивост; 13) решавање сукоба мирним путем; 14) упорност/истрајност; 15) дарежљивост; 16) брижност.

Узорак истраживања чинило је дванаест читанки, које су уврштене у *Каталог уџбеника за основну школу*, од тога шест читанки за трећи разред и шест читанки за четврти разред. У Табели 1 приказана је структура узорка истраживања.

Табела 1. Узорак читанки за трећи и четврти разред основне школе

Редни број	Читанке за трећи и четврти разред основне школе
1.	Жежељ, Р. (2019). <i>Искрице речи: Читанка за трећи разред основне школе</i> . Београд: Издавачка кућа Klett;
2.	Димитријевић, М. (2020). <i>Читанка 3: српски језик за трећи разред основне школе</i> . Београд: Вулкан издаваштво;
3.	Станковић Шошо, Н. и Костић, М. (2020). <i>У свету речи: читанка за српски језик за трећи разред основне школе</i> . Београд: Нови Логос;
4.	Јовановић С. (2021). <i>Читанка за српски језик за трећи разред основне школе</i> . Београд: Завод за уџбенике;
5.	Цветановић, З. и Килибарда, Д. (2020). <i>Читанка за трећи разред основне школе</i> . Београд: БИГЗ школство;
6.	Јовић, М. и Јовић, И. (2021). <i>Читанка за трећи разред основне школе</i> . Београд: Едука;
7.	Димитријевић, М. (2021). <i>Читанка 4: српски језик за четврти разред основне школе</i> . Београд: Вулкан издаваштво;
8.	Жежељ, Р. (2021). <i>Река речи: Читанка за четврти разред основне школе</i> . Београд: Издавачка кућа Klett;
9.	Маринковић, С. и Марковић, С. (2021). <i>Читанка за четврти разред основне школе</i> . Београд: Креативни центар;
10.	Цветановић, З. и Килибарда, Д. (2021). <i>Читанка за четврти разред основне школе</i> . Београд: БИГЗ школство;
11.	Јовановић, С. (2021). <i>Читанка за српски језик за четврти разред основне школе</i> . Београд: Завод за уџбенике;
12.	Станковић Шошо, Н. и Чабрић, С. (2021). <i>Бескрајне речи: читанка за српски језик: за четврти разред основне школе</i> . Београд: Нови Логос.

С обзиром на општи циљ истраживања који је усмерен ка идентификацији и тумачењу вредносних критеријума у књижевноуметничким текстовима узоркованих читанки за трећи и четврти разред основне школе добијени подаци су квалитативно и квантитативно обрађени. На нивоу дескриптивне статистике израчунате су мере пребројавања (фреквенције) и мере релевантног односа (проценти). За потребе квалитативне анализе добијени подаци су употребљени са теоријским полазиштима и резултатима сродних истраживања и интерпретирани у правцу извођења импликација за образовно-васпитну праксу и даља истраживања.

Резултати и дискусија

Заступљеност вредносних критеријума у књижевноуметничким текстовима читанки за трећи и четврти разред основне школе

Првим истраживачким задатком желели смо да утврдимо учесталост појединих вредносних критеријума у прозним програмским и ванпрограмским књижевноуметничким текстовима у читанкама за трећи и четврти разред.

Табела 2. Вредносни критеријуми у читанкама за 3. и 4. разред основне школе

Вредносни критеријуми	Читанке за 3. разред		Читанке за 4. разред		Укупно	
	f	%	f	%	f	%
Толеранција и поштовање различитости	5	62,5	10	58,82	15	60,0
Искреност	7	87,5	14	82,35	21	84,0
Емпатија	5	62,5	9	52,94	14	56,0
Оданост/верност	2	25,0	4	23,53	6	24,0
Добродушност	4	50,0	7	41,18	11	44,0
Послушност	3	37,5	4	23,53	7	28,0
Љубазност	2	25,0	9	52,94	11	44,0
Поверење	5	62,5	10	58,82	15	60,0
Жеља за сазнавањем новог	4	50,0	7	41,18	11	44,0
Одважност	2	25,0	9	52,94	11	44,0
Маштовитост	2	25,0	4	23,53	6	24,0
Довитљивост/сналажљивост	2	25,0	4	23,53	6	24,0
Решавање сукоба мирним путем	3	37,5	7	41,18	11	44,0
Дарежљивост	2	25,0	4	23,53	6	24,0
Брижност	3	37,5	7	41,18	10	40,0
Упорност/истрајност	5	62,5	7	41,18	12	48,0

* *Напомена:* Мере дескриптивне статистике су рачунате у односу на укупан број анализираних књижевнопрозних текстова у читанкама за трећи разред (N = 8), за четврти разред основне школе (N = 17) и у односу на укупан број анализираних текстова (N = 25)

На основу анализе добијених резултата, на нивоу целокупног узорка (Табела 2), може се закључити да су се, према учесталости, издвојиле неколике вредносне категорије и то: искреност (84,0%), толеранција и поштовање различитости (60,0%), поверење (60,0%) и емпатија (56,0%).

У већини текстова (84,0%) приметно је да је искреност најзаступљенија вредносна категорија. Искреност као својство сопства подразумева хармонију између различитих манифестација сопства (мишљења, осећања, намера) и интегритет личности (Тодоровић, 2014). Ауторка Тодоровић указује на комплексност искренности као квалитета личности у књижевним текстовима с обзиром на то да је реч о зависној врлини пошто о мислима, емоцијама и намерама ликова закључујемо на основу њихове исповести (Тодоровић, 2014).

У подједнаком броју анализираних текстова (60,0%) издвојиле су се две вредносне категорије: толеранција и поштовање различитости, као и поверење.

Толеранција, односно поштовање различитости је друга најзаступљенија вредносна категорија у анализираним књижевноуметничким текстовима, што је очекиван налаз с обзиром на чињеницу да је васпитање у духу толеранције и уважавања различитости општи циљ основног образовања и васпитања (*Закон о основама система образовања и васпитања*, 2017), циљ наставе и учења српског језика (*Правилник о програму наставе и учења за трећи разред основног образовања и васпитања*, 2019; *Правилник о програму наставе и учења за четврти разред основног образовања и васпитања*, 2019) али и приоритет докумената образовне политике на међународном (*Декларација о принципима толеранције*, 1995) и националном нивоу. И други аутори (Almerico, 2014; Marinković & Erić, 2014; Николић, 1992; Чутовић и Пурић, 2019) указали су на толеранцију као значајан вредносни критеријум у књижевноуметничким текстовима, а у педагошком дискурсу (Минић, 2017) она је препозната као једна од кључних вредности и квалитета личности за суживот у мултикултурним, мултијезичким и мултинационалним друштвима. Васпитавати ученике и младе за толеранцију, мир и поштовање људских права подразумева њихово увођење у социјални живот у духу једнакости, припремајући их за демократију, прихватање различитости и одговоран однос према друштву (Минић, 2017). Декларација о принципима толеранције (2015), између осталог, указује на четири значења самог појма: а) у првом значењу, толеранција као хармонија различитости подразумева поштовање, прихватање и уважавање богате различитости култура света, облика изражавања и начина бивствовања људи; 2) у другом значењу означава активни став о признавању универзалних и основних слобода људи; 3) у трећем значењу, то је одговорност која подржава људска права, плурализам, демократију и владавину права и 4) у четвртном значењу изражава став да људска бића, природно разноврсна у говору, понашању и вредностима, имају право живети у миру и бити оно што јесу. На тај начин, толеранција подразумева и уважавање туђих идеја, ставова и начина живота, али и свест о различитости у односу на нас саме и прихватање тога у свакодневном животу.

У већини књижевноуметничких текстова промовише се и поверење као значајна вредносна категорија (60,0%). Поверење као врлина подразумева веровање у добронамерност и доследност поступака и активности других, односно поузданост и кредибилитет који приписујемо другима, а који су изграђени на основу позитивних искустава са другим особама.

У врху најфреквентнијих вредносних категорија издвојила се и емпатија (56,0%). Емпатија (уживљавање, саосећање) означава способност особе да емоционално разуме шта друга особа доживљава, али и покушај да сазнамо жеље, намере и ставове других. С једне стране, она „подразумева емотивни одговор посматрача на афективно стање друге особе”, а с друге стране, „разумевање туђих осећања, могућност особе да се постави у туђу перспективу и реагује адекватно” (Трбојевић Јосић, Оташевић, Митровић, 2015: 228). Охрабрује податак да се на листи најфреквентнијих вредносних критеријума нашла и емпатија, посебно имајући на уму њен значај за прихватање различитости, развој бриге за друге (Јовановић, 2017) и спремност помагања другима (Трбојевић Јосић, Оташевић, Митровић, 2015). Захваљујући способности замишљања о томе шта и како се друга особа осећа, шта жели или које су њене потребе, разлучујемо како да јој најбоље помогнемо или поступимо према њој.

С друге стране, приметно је да су оданост/верност (24,0%), маштовитост (24,0%), сналажљивост (24,0%), дарежљивост (24,0%) и послушност (28,0%) најмање заступљене вредносне категорије у анализираним текстовима узоркованих читанки.

Начини промовисања вредносних критеријума у књижевноуметничким текстовима читанки за трећи и четврти разред основне школе

У оквиру другог истраживачког задатка који се односио на утврђивање начина на који се те вредности промовишу, квалитативном анализом издвојени су начини њиховог промовисања понаособ за сваку издвојену вредносну категорију.

Сагледавањем поступака ликова, њихових карактера, ставова и идеја, издвојена су три начина или домена којима аутори књижевноуметничких текстова промовишу толеранцију као вредност. То су: толеранција и поштовање различитости у домену физичких особености (*Ружно паче, О дугмету и срећи, Разумем шта читам – Дружење, изласци и забављање*), различитости у домену односа деца – одрасли (*Од читања се расте, Детективско срце, Вртешка с коњићима*), као и различитости у домену социјалног статуса (*Босоноги и небо*). Због различитих социјалних и породичних окружења, истиче се потреба и за узајамним разумевањем, поверењем и подршком коју деца задовољавају кроз различита дружења како са вршњацима, тако и са одраслима.

У прилог ставу да се тумачењем осећања других подстиче развој свести о сопственом процесу сазнавања (Врковић, 2011: 163), јер сличност особа или положаја помаже у саживљавању (исти пол, узраст), иде и податак да у контексту вршњачке групе дете има потребу за прихватањем и уважавањем других.

Значајна способност појединца за развој његовог моралног расуђивања и унапређивања социјално одговорног понашања је емпатија – способност стављања у туђу улогу, на туђе место. У текстовима (*Хајди, О дугмету и срећи, Босоноги и небо, Разумем шта читам – Дружење, изласци и забављање, итд.*) доминантна је дечја потреба за прихватањем, поштовањем и уважавањем других. Емпатичним приповедачевим описивањем Босоногог приказана је различитост у домену социјалног статуса (*Цело пролеће и лето, па и дубоко у јесен, ишао бос, а тек пред зиму обувао огромне ципеле које би и многим одраслом биле велике*) (Станковић Шошо и Чабрић, 2021: 66). Изглед и надимак Босоногог откривају да дечак живи у крајњем сиромаштву, али та његова различитост, из дечјег угла посматрања, не утиче на то да га деца доживљавају као изузетно занимљивог друга, а посебно су га волела и ценила због невероватне маштовитости (*Он може све и зна све*). Може се сматрати да је он својом довитљивошћу решавао разне животне проблеме, а маштовитошћу распламсавао дечју машту и на неки начин предупредивао унапред очекиване реакције одраслих. Врло често дечји свет маште и фантазије, као свет другачијих симбола, схватања, реакција и понашања у односу на свет одраслих, одрасли и не разумеју. У свету дечје маште и фантазије (*Пипи Дуга Чарапа, Босоноги и небо, Бајка о дечаку и Месецу*) дете може све, оно постаје храбро и способно, досеже границе немогућег, проналази савезнике који му помажу да разреши дилеме и стрепње, превазиђе страхове и амбивалента осећања (Семиз и Чутовић, 2020).

Вршњачке односе у анализираним текстовима читанки (*О дугмету и срећи, Разумем шта читам – Дружење, изласци и забављање, Пипи Дуга Чарапа, Босоноги и небо, итд.*) карактерише реципроцитет у погледу разумевања, поверења, помоћи и подршке. Највећи допринос у проналажењу решења за Јованов проблем (*О дугмету и срећи*) дала је девојчица Милица. Он, због своје болести, у школи нема право пријатеља, углавном седи у неком ћошку, деца су према њему равнодушна, а чак добија и погрдне надимке попут: Мута, Кљака, Зрика, Бангави, Блеја, Дилеја и сл. Милица је први пријатељ у његовом животу. Дружећи се са њом, он полако бива све мање усамљен, а све више стиче самопоуздање, што води постепеном прихватању себе. На крају романа Јован емоционално сазрева (*А што се мене тиче, престао сам да се тресем као оне ноћи кад сам схватио шта је церебрална парализа. Сад умем да препознам кад сам тужан, кад срећан, кад се плашим, а кад се љутим*) (Станковић Шошо и Чабрић, 2021: 89–91).

Драгоцен извор сазнања о потребама деце са инвалидитетом чине савети који су, у оквиру неких књижевних текстова, дати експлицитно (*Разумем шта читам – Дружење, изласци и забављање*), што свакако доприноси спознаји

како се треба понашати у присуству особе са инвалидитетом, на који начин јој се може помоћи и да ли то треба чинити. Сумирајући резултате дошло се до закључака да се у текстовима који могу упутити на уважавање различитости особа са посебним статусом (хендикепирана, болесна или усамљена лица) деца уче да буду толерантна и да уважавају и прихватају друге, другачије од њих самих. Такви текстови (*Реч – две о Питеру, Хајди, О дугмету и срећи, Ружно паче*, итд.) треба да инсистирају на обједињавању свега онога што нам је заједничко, с обзиром на универзалност људских потреба. Имајући у виду да се активним и циљаним васпитнообразовним деловањем које је усмерено ка уважавању различитости може превентивно утицати на превенцију развоја предрасуда (Bouillet i Miškeljin, 2017: 1295, према: Чутовић и Пурић, 2019: 136), са методичког аспекта анализирање оваквих текстова погодно је за подстицање емпатије, осећајности, солидарности, дружељубивости, што је свакако у функцији развијања толеранције.

Детињство у животима ликова деце из текстова (*Леси се враћа кући, Бела Грива, Босоноги и небо, Прва љубав, Сања, Детективно срце, Вртешка с коњићима, Са пашњака до научењака* итд.) везује за различите ствари: догађаје, појаве, бића или људе, и увек је прожето узајамним разумевањем, поверењем и подршком кроз различита дружења како са вршњацима (*Пипи Дуга Чарапа, Позориште на небу, Босоноги и небо, Хајди*), тако и са одраслима (*Од читања се расте, Детективно срце, Вртешка с коњићима*).

У проналажењу решења за проблем као што је непознавање слова (*Од читања се расте*), дете самостално предузима стратегије, предложене од стране старије особе и спроводи је у виду конструктивне подршке све до решења свог проблема. Доминантна вредносна категорија, исказана у овом тексту свакако да је истрајност, упорност и жеља за сазнавањем новог. Карактеристична упорност може се спознати и у тексту (*Леси се враћа кући*) (*Три пута је побегла са имања војводе од Рудлинга пре него што су је одвели у Шкотску*), али и оданост (*Била киша или сунце, пас је увек стајао тамо очекујући једног дечака [...] – оног јединог којег је пас волео*), као и искреност (*То је њу и навело да пређе толики пут и да дође кући. Она нас заиста искрено жели*) (Станковић Шошо и Чабрић, 2021: 86–88). У текстовима (*Детективно срце, Вртешка с коњићима*), карактеристичан однос између деце и одраслих представљен је кроз искрену подршку и узајамно поверење.

У већини анализираних текстова искреност је, као битна вредносна категорија, представљена кроз поступке ликова који отворено износе своје мисли, погледе, ставове, одлуке, емоције, унутрашње доживљаје, поступке и могућности (*Хајди, Прва љубав, Златно јагње, Прича о дечаку и Месецу, Од читања се расте, Реч – две о Питеру* итд.).

Карактеристична је и жеља за откривањем и истраживањем породичне и народне традиције, која подстиче развој ученичке свести о личном и националном идентитету (*Вртешка с коњићима, Са пашњака до научењака*,

Стефаново дрво), за откривањем и истраживањем природних феномена (*Гуја под деспотовом кулом, Ветар и Сунце, Позориште на небу*), жеља за уочавањем одлика спољашњег света (*Доживљаји мачка Тоше, Себични џин, Прича о дечаку и месецу, Најбољи ђак* – одломак из романа *Срце*). Имајући у виду претпоставку да одрасли (писци дела за децу) детињство позиционирају и доживљавају као супротно, зависно и другачије од света одраслих (Семиз и Чутовић, 2020), чиме настоје да прикажу потребу деце за дружењем као једну од најдоминантнијих потреба у детињству, очекивано је да се међу анализираним текстовима доминантно истиче, као најизраженија осећање дечја усхићеност и потреба према игри и заједничком дружењу са њиховим оданим пријатељима (*Леси се враћа кући, Доживљаји мачка Тоше* итд.), па чак и између особа којима су намењене животне улоге непријатеља (*Како су се упознали Чарна и Несвет*) што доказује да не постоје границе, нити препреке за искрена пријатељства.

У појединим текстовима приметна је брижност, као доминантна особина одраслог према детету што с једне стране представља израз огромне љубави одраслог према детету, а с друге стране, израз стрепњи и страхова за дете (*Најбољи ђак* – одломак из романа *Срце, Хајди, Златно јагње, О дугмету и срећи, Од читања се расте, Стакларева љубав*).

Посматрано на целокупном узорку, у већини анализираних текстова главни и споредни јунаци нису у довољној мери описани као маштовити, снажљиви, дарежљиви, упорни, храбри и одважни. Тек у малом броју текстова књижевни јунак је спреман да се суочи са сопственим проблемом, превазиђу себе и очекивања у ситуацији када проблем директно угрожава његову безбедност и живот (*Леси се враћа кући*), или његово самопоуздање и самопоштовање (*Златно јагње, О дугмету и срећи*).

Закључак

Имплементацијом различитих књижевноуметничких садржаја у оквиру наставе књижевности могу се промовисати различите моралне вредности код ученика млађег школског узраста (Николић, 1992; Стојановић, 2013; Цветановић, 2012). Основно питање од којег смо пошли у овом раду односи се на заступљеност и начине промовисања вредносних критеријума у књижевноуметничким текстовима у програмским и ванпрограмским садржајима.

Како сугеришу добијени резултати доминантне врлине које одређују главне и споредне књижевне ликове су искреност, толеранција и поштовање различитости, поверење и емпатија. Самим тим, трагом добијених налаза могуће је сачинити портрет модела личности са којим ученици у млађим разредима основне школе могу да се поистовете, који треба да прихвате и да следе. То би била искрена личност, која је толерантна, уважава различитости, од поверења и емпатична (саосећајна). Премда резултати, уопштено посматрано, показују да постоји плуралитет вредности у анализираним књижевноуметничким текстовима може се закључити да су само четири вредносне категорије (искреност, толеранција и поштовање различитости, емпатија, поверење) од шестнаест издвојених значајно заступљене у анализираним текстовима. С друге стране, остале вредносне категорије, попут оданости/верности, маштовитости, сналажљивости, одважности, брижности, дарежљивости и послушности минорно су заступљене у анализираним текстовима узоркованих читанки. Резултати говоре и у прилог томе да анализирани текстови највише доприносе развоју вредносних категорија у оквиру социјално одговорног понашања детета, а које су у складу са изазовима савременог доба. У том контексту, уважавањем различитости као вредности и значајног педагошког ресурса промовише се инклузивна васпитнообразовна парадигма и доприноси добробити све деце (Чутовић и Пурић, 2019: 135). С обзиром да процес глобализације проузрокује многе друштвене, културне, па и научне промене и образовање у контексту глобализације, између осталог, подразумева способност и намеру за прихватање другог и другачијег. образовање (оспособљавање) поред осталог, требало би да буде фокусирано и на промовисање толеранције која представља поштовање, прихватање и уважавање богате разноликости облика изражавања и начина људског постојања. У таквом окружењу које се темељи на међусобном уважавању и поштовању, могуће је развијати свест ученика о себи у односу на друге. У ту сврху значајна улога припада и настави књижевности која, пружа бројне могућности за развој идентитета ученика у контексту односа према различитостима. У прилог ставу да су школе институције моралног и вредносног усмеравања, као и да настава књижевности заузима значајно место у основношколским програмима наставе и учења, сматрамо да јој с правом припада примат и у васпитном деловању на ученике. Како би помогли деци да науче да се понашају у складу са вредносним нор-

мама, али и да избегну непожељна понашања потребно је развијати позитивне карактерне особине у свакодневним животним ситуацијама које су прилагођене васпитнообразовним циљевима.

Осим глобалног друштвеног, политичког и културног контекста, јасно је да програмски оквири и сам садржај наставе књижевности умногоме детерминишу заступљеност и начине промовисања вредносних критеријума. Добијене резултате треба тумачити и делимично као резултат програмског оквира наставе књижевности. Поред наведеног, однос између вредности није линеаран јер оне често делују заједно под утицајем бројних фактора, једна другу претпостављају. На пример, уважавање људских права као део толеранције омогућава појединцу да живи у мирном свету, без конфликта и неразумевања (Минић, 2017). Из горе наведених разлога, у даљим истраживањима потребно је утврдити усаглашеност вредносних категорија у књижевноуметничким текстовима у читанкама са програмским оквиром наставе књижевности и осталом законском и програмском основном рада основне школе. Увиђа се потреба и за сличним квалитативним анализама у оквиру којих би били обухваћени целокупни уџбенички комплети, као и издања других издавача.

Литература

- Abbas, Q. (2017). Human Values in Textbooks: A Case Study of General Zia and Post-2010 Democratic Regimes. *JPDC*, 1(1), 48–69. DOI 10.36968/JPDC.2017.I01.02.
- Aglasi, M. & Casta, J. S. (2017). Integrating Local Values in English Textbooks. *Asian Journal of Social Sciences & Humanities*, 6(1), 75–86.
- Aghni, L. A., Vianty, M. & Petrus, I. (2020). Character education in English subject: Teachers' perceptions and strategies. *JEES (Journal of English Educators Society)*, 5(2), 127–134, <https://doi.org/10.21070/jees.v5i2.420>.
- Almerico, G. M. (2014). Building character through literacy with children literature. *Research in Higher Educational Journal*, 26, 1–9.
- Baumbach, S., Grabes, H. & Nünning, A. (2009). Values in Literature and the Value of Literature: Literature as a Medium for Representing, Disseminating and Constructing Norms and Values. In S. Baumbach, H. Grabes & A. Nünning (eds.), *Literature and Values: Literature as a Medium for Representing, Disseminating and Constructing Norms and Values* (1–15). Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier.
- Bialik, M., Bogan, M., Fadel, C. & Horvathova, M. (2015). *Character education for the 21st century: What should students learn?* Massachusetts: Center for Curriculum Redesign Boston.
- Brković, A. (2011). *Razvojna psihologija*. Čačak: Regionalni centar zaposlenih u obrazovanju.
- Gebregeorgis, M. & Mehari Yimulaw, Y. (2017). Peace Values in Language Textbooks: The Case of English for Ethiopia Student Textbook. *Journal of Peace Education*, 14(1), 54–68.

- Говедарица, М. (2019). Емоције, систем вредности и учење. У С. Маринковић (ур.), *Наука, настава, учење – проблеми и перспективе*, рад штампан у целини, 25. октобар 2019, Ужице (17–28). Ужице: Педагошки факултет.
- Декларација о принципима толеранције* (1995). UNESCO.
- Банкане, Д. (2006). За естетику књижевности за децу. У В. Марјановић и М. Ђуричковић (прир.) *Књижевност за децу и младе у књижевној критици* (40–45). Алексинац: Висока школа за вапитаче струковних студија.
- Закон о основама система образовања и васпитања* (2017). Службени гласник РС, бр. 88/2017.
- Илић, М. (2015). Однос научног и вредносног у педагогији. *Учење и настава*, 1(4), 663–676.
- Јевтић, Б. и Јовановић, А. (2020). Доминантне вредносне оријентације и фактори вредносног усмеравања младих. *Годишњак за педагогију*, V(2), 7–20.
- Јовановић, Д. (2017). Емпатија у функцији унапређивања инклузивног образовања у предшколским установама. *Годишњак Педагошког факултета у Брању*, 8(1), 203–214.
- Јоксимовић, С. и Јањетовић, Д. (2008). Појам о себи и вредносне оријентације адолесцената. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 40(2), 288–305.
- Крстић, К. (2019). Емоције ученика: делић који недостаје. У С. Маринковић (ур.), *Наука, настава, учење – проблеми и перспективе*, рад штампан у целини, 25. октобар 2019, Ужице (29–54). Ужице: Педагошки факултет.
- Lukšić, I. (2015). Pojedinaц, kultura, globalizacija U G. Bašić (ur.): *Globalizacija i kultura* (87–95). Beograd: Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka
- Marinković, S. & Erić, M. (2014). The problem of value in a textbook. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 128, 72–76.
- Минић, В. (2017). Васпитање и образовање за мир и толеранцију у основној школи. *Зборник радова Учитељског факултета*, 11, 107–118.
- Николић (1992). *Методика наставе српског језика и књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Pavlović, Z. (2021). *Psihologija vrednosti*. Beograd: Institut za psihologiju.
- Pedagoška enciklopedija 2* (1989). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Педагошки лексикон* (1996). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Правилник о програму наставе и учења за трећи разред основног образовања и васпитања* (2019). Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник, бр. 5/2019.
- Правилник о програму наставе и учења за четврти разред основног образовања и васпитања* (2019). Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник, бр. 11/2019.
- Пурић, Д. и Стојановић, Б. (2013). Читанка у функцији доживљавања, разумевања и тумачења књижевног дела у настави у млађим разредима основне школе. У Р. Николић (ур.), *Настава и учење – квалитет образовног процеса*, рад штампан у целини, 8. новембар 2013, Ужице (387–396). Ужице: Учитељски факултет.

- Пурић, Д. (2016). Читанка и могућности тумачења књижевног текста у настави. У А. Пешикан (ур.), *Настава и учење – уџбеник у функцији наставе и учења*, рад штампан у целини, 4. новембар 2016, Ужице (75–90). Ужице: Учитељски факултет.
- Rahayuningsih, S. & Sholikhan. (2016). Disciplinary character education at early age. *IOSR Journal of Research & Method in Education (IOSR – JRME)*, 6, 42–49.
- Richert, R. A., Shawber, A. B., Hoffman, R. E. & Taylor, M. (2009). Learning From Fantasy and Real Characters in Preschool and Kindergarten. *Journal of Cognition and Development, Taylor & Francis Group*, 10, 41–66.
- Сарленд, Ч. (2013). Невиних нема: идеологија, политика и књижевност за децу. У П. Хант (ур.): *Тумачење књижевности за децу* (61–86). Београд: Учитељски факултет.
- Семиз, М. и Чутовић, М. (2020). Представе о детету у читанкама за трећи и четврти разред основне школе. *Иновације у настави*, XXXIII(3), 124–143. DOI 10.5937/inovacije2003124S.
- Solehuddin, M. (2019). Sustainable counselling values by Indonesian preschool teachers to prepare more tolerant young global citizens, *JOMSIGN: Journal of Multicultural Studies in Guidance and Counseling*, 3(2), 119–136.
- Стојановић, Б. (2013). Васпитне вредности текстова у читанкама за млађе разреде основне школе. У С. Денић (ур.): *Књижевност и њена улога у васпитању и образовању деце школског узраста* (351–361). Врање: Учитељски факултет.
- Тодоровић, Ј. Н. (2014). Кривоклетство као проклетство исповијести - проблем истине у књижевности из перспективе постмодернистичке исповијести. *Култура*, 143, 149–167, <https://doi.org/10.5937/kultura1443149t>
- Trbojević Jocić, J., Otašević, B. i Mitrović, D. (2015). Motivacija i empatija kao korelati pomagačkog ponašanja tokom poplava u Srbiji 2014. godine. *Primenjena psihologija*, 8(3), 227–244. DOI 10.19090/pp.2015.3.227-244.
- Цветановић, З. (2012). Улога књижевних текстова у формирању вредносних система даровитих. У G. Gojkov i A. Stojanović (ur.): *Darovitost i moralnost* Zbornik 17 (250–263). Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov”. Retrieved June 9, 2022 from the World Wide Web <http://www.uskolavrsac.edu.rs/Novi%20sajt%202010/Dokumenta/Izdanja/17%20Okrugli%20sto/19%20CvetanovicZ.pdf>.
- Цветановић, З., Стојановић, Б. и Мишић, Д. (2017). Врсте текстова у разредној настави језика и књижевности. *Теме*, XLI(3), 639–652.
- Чутовић, М. и Пурић, Д. (2019). Значај и могућности развијања толеранције посредством књижевног текста. *Зборник радова Педагошког факултета Ужице*, 21, 129–142.

Mirjana M. Čutović

University of Kragujevac, Faculty of Education, Užice

Marina Ž. Semiz

University of Kragujevac, Faculty of Education, Užice

THE ROLE OF LITERARY-ARTISTIC TEXTS IN THE DEVELOPMENT OF VALUE CRITERIA OF YOUNGER PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Summary

Fundamental human values such as tolerance, respect for diversity, mutual help, generosity, honesty, kindness, trust, and fairness are highly moral values that can be encouraged among younger primary school students through the implementation of literary and artistic content in literature classes. Introducing students to the value categories and their acceptance can greatly contribute to preventing potential problems and inadequate behavior of children in communication with their peers and parents.

Using a method of content analysis, the present paper considers some ways of encouraging the development of value criteria through the use of both curricular and extracurricular literary texts in Serbian language and literature classes in younger primary schools. The sample comprised 25 literary texts, 8 of which are taken from the Serbian Reader for the 3rd grade and 17 texts are taken from the Serbian Reader for the 4th grade. The results indicate that the analyzed texts encourage the development of various value criteria among younger primary school children, the most frequently represented being honesty, tolerance, and respect for diversity. In addition, the paper represents a small contribution to the promotion of value criteria in the curricula and study programs, with the aim of more effectively eliminating negative forms of behavior and encouraging positive behavior among children.

Keywords: *value criteria, literary and artistic texts, literature classes, tolerance, primary school.*